

Bedri MUHADRI

PUSHTIMI I KOSOVËS NGA OSMANËT NË SHEKULLIN XV

Fitorja e shteti osman në Betejën e Kosovës të viti 1389 dhe konsolidimi i pushteti osman në fund të shekullit XIV, lehtësuan pushtimet e mëtejshme osmane në Shqipëri dhe në Kosovë. Me marrjen e Shkupit (1392) nga osmanët, pozicioni shumë i favorshëm gjeografik ku kryqëzoheshin rrugët më të shkurtra që lidhnin Perandorinë Osmane me të gjitha tokat shqiptare dhe me rajonet e tjera të Ballkanit, e shndërruan qytetin e Shkupit në bazë ushtarake shumë të fuqishme, duke e shpallur *pashasanxhak* apo vend rezidencë e bejlerbeut të Rumelisë, që ishte komandanti i përgjithshëm i ushtrive osmane për pjesën evropiane të saj.¹ Më 1393 osmanët e morën Zveçanin dhe kësisoj osmanët përforcuan prezencën e tyre në Kosovë. Një pjesë e territorit të Kosovës gjegjësisht Rrafshi i Dukagjinit me territoret e saja në: Pejë, Istog, Klinë, Gjakovë, Prizren dhe Suharekë, ndodheshin nën administrimin e Dukagjinasve. Dinastia feudale arbërore e Dukagjinasve krijoi raporte vasaliteti me shtetin osman. Për krijimin e këtyre raporteve dëshmon letra e fisnikëve të Dukagjinasve e vitit 1387, me të cilën njoftojnë autoritetet e Raguzës se mund të kalojnë lirisht nëpër tokat e tyre sepse kanë lidhur marrëveshje me osmanët.² Kjo

¹ *Historia e Popullit Shqiptar I : Ilirët Mesjeta Shqipëria nën Perandorinë Osmane gjatë shek. XIV - vitet 20 të shek. XIX*, Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë Instituti i Historisë 2002, 378.

² Letra e Lekë Dukagjinit dërguar Raguzës, më 30 dhjetor 1387, ka këtë përmbajtje: “*Fisnikë të qytetit të nderuar të Dubrovnikut, ju shkruaj me besën time dhe të vëllait tim: ejani lirisht në tokën time, mos keni frikë për asgjë*”. Për sa i përket tagrit doganor, paguani taksën doganore ligjore që u keni paguar më parë fisnikëve të tjerë, që kanë qenë më parë në këto vende. Dhe mos keni frikë për asgjë, sepse kam paqe me turqit. *Burime të zgjedhura për Historinë e Shqipërisë Vëllimi II, Shek. VIII - XV*, Tiranë, 1962, 190.

dëshmon se nën autoritetin qeverisës të Dukagjinasve ishin territoret përgjatë rrugës Lezhë-Prizren, si dhe daljen në bregdet.³ Në këtë kohë në gjysmën e dytë të shek. XIV kryezotërinjtë arbërorë Balshajt, formuan shtetin e tyre që shtrihej në pjesën veriore të trevës arbërore. Territori mbi të cilën shtrihej pushteti i Balshjave në fillim të viteve '60 të shek. XIV quhej Zetë.⁴

Në fillim ata qeverisnin me qytetin Budua (Budva), Tivarin, Ulqinin dhe Shkodrën, të cilën e bënë edhe seli të tyre.⁵ Balshajt në vitet 1371 - 1385 e shtrinë pushtetin mbi qytetin e Pejës, Prizrenit dhe rrethinën e Novobërdës. Që këto territore ishin nën zotërimin e shtetit të Balshjave dëshmon dokumenti apo marrëveshja politike-tregtare ndërmjet Gjergjit II Balsha dhe Raguzës, lëshuar më 20 nëntor 1379. Me këtë dokument shteti i Balshjave përmes sundimtarit të vet Balsha II i konfirmon qytetit të Raguzës privilegjet e vjetra që kishin të bënin me tregtinë, por edhe duheshin të paguanin taksën doganore nëpër territorin e shtetit të Balshjave ku thuhet; “... *Të kalojnë lirshëm tregtarët e Dubrovnikut (ish Raguzës) nëpër tokën time..., dhe në Danjën (vendi doganor) dhe në Kriva Rekë (vendi doganor afër Novobërdës) të paguanin taksën doganore aq sa kanë paguar kur ka qenë gjallë vëllai im, zoti Gjergji (Gjergji I Balsha, B. M.).*⁶

Kurse pjesa e Rrafshit të Kosovës me qytetet si Prishtina e Vuçitërna ishte nën sundimin e despotit serb Stefan Llazareviqit. Në këtë kohë formacioni shtetëror serb i trashëguar nga Stefani Llazareviqi ishte shumë i dobët. Për t'u përballuar hungarezëve të cilët ishin mjaft aktiv dhe paraqisnin rrezik të drejtpërdrejtë, iu drejtua për ndihmë Raguzës, por pa sukses. Ndihmë kërkuan edhe nga sulltani osman Bajaziti. Sulltan Bajaziti i ofroi pozitën vasale Stefan Llazareviqit e cila u pranuan nga serbët. Me këtë marrëveshje Serbia hyn në raporte vasaliteti në kuadër të Perandorisë Osmane, duke i premtuar serbëve mbrojtje nga pushtimi hungarez. Marrëveshja u realizua më 1389.⁷ Kjo u mbështet edhe nga Kuvendi i Kishës Ortodokse Serbe dhe patriku i saj

³ S. Riza, *Kosova gjatë shekujve XV, XVI dhe XVII: administrimi, ekonomia, shoqëria dhe lëvizja popullore*, Prishtinë: Rilindja 1982, 29.

⁴ G. Gelic, *Zeta dhe Dinastia e Balshjave*, Tiranë, 2009, 18.

⁵ *Historia e Popullit Shqiptar I*, 301.

⁶ *Burime të zgjedhura*, 186.

⁷ M. Tërnav, *Diskursi shkurtër nga toponimia, Beteja e Kosovës gjatë shekujve XIV - XV dhe vendosja e atëhershme e pushtetit turk në Dardani-Kosovën e shekullit XV*, Prishtinë, 2007, 70.

Spiridoni.⁸ Marrëveshja e vasalitetit mes Bajazitit dhe Stefan Llazareviqit ishte hartuar në këtë mënyrë; Serbia që ka pranuar vasalitetin osman është e obliguar që vetë personalisht bashkë me ushtrinë e vetë të merrte pjesë në të gjitha luftërat. Ndërkaq për shkak të xeheroreve të argjendit (gumus madenler dolayisile), që gjendeshin në Serbi, princi serb duhej t'i paguante haraç shtetit osmanli. Veç kësaj, ai (Stefan Llazareviqi) ishte obliguar që motrën e vetë Oliverën, (13 vjeçare) t'i jepte për grua Bajaziti.⁹ Milica (gruaja e Llazarit) në emër të birrit të vet Stefan Llazareviq, i cili ishte i mitur, pranoi vasalitetin osman që nënkuptonte pagesën e kontributit vjetor si dhe pajisjen me trupa në numër të caktuar për ekspeditat ushtarake osmane, sa herë që kërkonte sundimtari osman. Djemtë e Llazarit Stefani dhe Vuku kishin për detyrim të paraqiteshin dy herë në vit te Bajaziti. Menjëherë pasoi udhëtimi i Stefan Llazareviqit me patriarkun ortodoks për në Adrianopojë për të shfaqur nënshtrimin e tyre.¹⁰

Raporti i vasalitetit serb me turqit, u manifestua me rastin e betejës së Angolës (Ankarasë) më 1402 ndërmjet turqve dhe prijësit të famshëm të Azisë Qendrore Timur Lengu, i cili kishte pushtuar Iranin, Irakun, Sirinë etj. Në këtë betejë, në anën e osmanëve morën reparte të shumta ushtarake nga Serbia dhe Kosova nën udhëheqjen e Stefan Llazareviqit, dhe Gjergj Brankoviqit.¹¹ Mirëpo, forcat ushtarake të prijësit mongol Timur Lengut, kishin epërsi si nga numri i forcave ushtarake, ashtu edhe nga shkathtësia luftarake. Kështu ai e fitoi betejën, duke u shkaktuar humbje të mëdha osmanëve. Kjo disfatë lëkundti në themel shtetin osman, sepse që nga viti 1403 e gjerë në vitin 1413 filloi lufta për fronin osman ndërmjet bijve të sulltan Bajazitit. Kjo situatë brenda shtetit osman i mundësoi që të shpallet despotati serb dhe despot i saj Stefan Llazareviqi. Disfata e Ankarasë kishte pasur për pasojë një shturje të pushtetit në të gjitha territoret e sunduara më parë nga osmanët. Në shtetin osman për më se dhjetë vjet do të kemi luftëra civile për pushtet ndërmjet bijve të sulltan Bajazitit.¹² Po ashtu, kemi luftëra civile ndërmjet Stefan Llazareviqit dhe Gjergj Brankoviqit. Në nëntorin e viti 1402 u përleshën në Graçanicë trupat e Stefan Llazareviqit me forcat e Brankoviqit të ndihmuara edhe nga ushtria

⁸ N. Malcolm, *Kosova një histori e shkurtër*, Prishtinë-Tiranë 2002, 84.

⁹ Tërnavë, *Diskursi shkurtër nga toponimia*, 71.

¹⁰ Malcolm, *Kosova*, 84.

¹¹ *Ibid.*, 86.

¹² *Ibid.*, 87.

turke. Stefan Lazareviqi, pati suksese duke e mundur Brankoviqin. Despot Stefan Lazareviqi hyri në konflikt më vëllait e tij për pushtet. Në këtë situatë Stefani, kërkoi ndihmë nga mbreti i Hungarisë, duke u bërë vasal i tij.¹³ Po njëkohësisht ai ruajti raportet vasalitetit edhe me osmanët me Sylejmanin birin e Bajazitit. Në këtë situatë, kur shteti osmane ishte në luftë civile ndërmjet djemve të Bajazitit (Muratit dhe Mehmetit), një krah i Perandorisë turke përkrahnin forcat e vëllait të Stefanit. Një ushtri e udhëhequr nga Sulejmani i biri i perandorit osman Bajazit, i shkoi në ndihmë vëllait të Stefanit. Lufta shpërtheu në mbarë territorin e Kosovës.

Në pranverën e vitit 1409, në kohën e konflikteve ndërmjet vëllezërve Lazareviq, qytetet në Kosovë si Novobërda dhe Prishtina u përfshinë nga sulmet shkatërruese. Nga mbreti i Hungarisë Sigismundi, despoti Stefan pati në ndihmë një repart ushtarak i cili u vendosë në Novobërdë, prej nga ata bënë bastisje dhe plaçkitje në hapësirën përreth, dhe në një nga ato depërtime pushtuese Prishtina ishte shkatërruar. Nën presion e osmanëve, despoti Lazar ia mori Vukut pjesën jugore të vendit duke përfshirë edhe Novobërdën.¹⁴ Në betejën e vitit 1410 në Prishtinë, vëllai i Stefanit bashkë me ushtrinë turke që e përkrahu pësuan humbje.¹⁵ Në fillim të vitit 1412 depërtoi sulltan Musa në territorin e Uglleshës dhe iu afrua Novobërdës, por nuk arriti ta marrë. Pozicioni shumë strategjik dhe i përshtatshëm për mbrojtje, muret e gjata dhe kullat e larta, u mundësojë që me sukses të mbrohen, edhe ndaj forcave më të mëdha ushtarake. Me të dëgjuar që despot Stefani po vjen me ushtrinë e tij, sulltan Musa u tërhoq nga rrethimi i Novobërdës. Stefan Lazareviqi u vendos në Novobërdë, kurse sulltan Musa iku për në Shqipëri.¹⁶ Raguzanët të cilët kishin marrë pjesë në mbrojtje të Novobërdës, u falënderuan nga despoti Stefan në letrën dërguar atyre në të cilën thuhet: Ata ishin popull trim, të cilët treguan besnikëri duke mos u frikësuar nga shpata e osmanëve.¹⁷ Në vitin 1425 despot Stefan Lazareviq do të pajtohet me Gjergj Brankoviqin, dhe trashëgimtar i despotit Stefan u zgjodh vetë Gjergj Brankoviqi, pasi Stefan Lazareviqi

¹³ Ibid.

¹⁴ В. С. Јовановић, “Ново Брдо средњовековни град - Novo brdo Mediaeval Fortress”, *Ново Брдо*, Београд 2004, 58.

¹⁵ Në këtë betejë, u zu rob dhe u mbytë vëllai i Stefanit. Po ashtu edhe udhëheqësi turk Sylejmani u zu rob. Ai u mbyt në burg nga urdhri i vëllait Musai, që ishte në konflikt me të. Malcolm, *Kosova*, 87.

¹⁶ Јовановић, “Ново Брдо средњовековни град”, 58.

¹⁷ Ibid., 59.

nuk kishte trashëgimtarë. Pasi mori pushtetin Gjergj Brankoviçi do të vazhdojë të sundonte pjesën më të madhe të territorit të Kosovës, gjithë këtë, në sajë të kushteve të vasalitetit me osmanët. Me vdekjen e despotit Stefan Llazareviçit (1427) shtrirja e sundimit të Gjergj Brankoviçit do të zgjerohet dukshëm. Në vitet 1427 - 1428 forcat osmane depërtuan thellë në territorin e Kosovës, duke pushtuar qytetet kryesore të saj, me përjashtim të Novobërdës.¹⁸ Gjatë vitit 1427 turqit do të rrethojnë Novobërdën. Rezistenca në Novobërde që e madhe, e cila i bëri ballë rrethimit të madh osman. Rrethimi i Novobërdës do të përfundojë me një marrëveshje të re në mes të Gjergjit dhe sulltanit osman. Sipas të drejtës osmane, tokat e sundimtarëve, në rastin konkret të Stefan Llazarit pasi që kishte vdekur, nuk mund t'i trashëgonte Gjergj Brankoviçi. Duke ditur këtë rrezik Gjergj Brankoviçi hyri në marrëveshje të re vasaliteti ndaj osmanëve. Drejtpërsëdrejti ai pranoi pushtetin qendror osman duke paguar edhe kontributin vjetor atyre në shumën prej 50 000, 00 dukatë (Stefan Llazareviçi u paguante atyre 40 000, 00 dukatë) duke ofruar edhe trupa ushtarake prej 2 000 kalorës nën komandën e djemve të sulltanit ose ushtarakëve të sulltanit. Me këtë marrëveshje edhe përfundon faza e parë e pushtimeve osmane në Kosovë 1389 - 1427.

Pushtimi osman në Kosovë në vitet 1427 - 1453

Gjergj Brankoviçi që ishte sundues i pjesës së madhe të territorit të Kosovës, tentoi të bashkëpunonte me hungarezët. Ky veprim bëri që të jetë edhe shkas për ofensiva pushtuese nga ana e osmanëve. Në vitin 1432, Gjergj Brankoviçi për të bërë zotimin para sulltan Muratit II dhe për të mbetur vasal besnik i tij, ai e martoi të bijën e tij Marën me sulltan Muratin II. Por, këto përpjekje të tij që të ruante pozitat e veta në bashkëpunim me hungarezët dhe me osmanët nuk dhanë rezultat. Më 6 gusht 1439, ushtria osmane nën udhëheqjen e Beut Arzanoviç, arriti të pushtonte disa territore në afërsi të Novobërdës, si vendbanimet Makresh, Tripolj etj., por, qyteti i Novobërdës nuk u pushtua.¹⁹ Në qershor të vitit 1439, qeveria e Raguzës i këshillonte qytetarët e vet që jetonin në Novobërdë, që në rast të ndonjë sulmi të mundshëm nga ana e osmanëve, të qëndrojnë fuqishëm, ashtu siç kishin vepruar më parë dhe

¹⁸ Malcolm, *Kosova*, 90.

¹⁹ Јовановић, “Ново Брдо средњовековни град”, 59.

të tregojnë respekt për udhëheqësit e Novobërdës.²⁰ Pushtimi i parë i Novobërdës nga osmanët erdhi në vitin 1441, dhe së pari u pushtua varoshi përreth Novobërdës, ndërsa qyteti ishte i pamposhtur. Pas një rrethimi të fuqishëm, më 27 korrik 1441, qytetin e pushtoi bejlerbeu i Rumelisë (Ballkanit) Shehabedin.²¹

Sulltan Murati, për më tepër duke dyshuar se familja e Brankoviqëve po bënte një komplot kundër tij, i verboi të dy djemtë e Gjergj Brankoviqit kurse vetë ai kishte ikur për në Hungari.²² Gjatë kësaj kohe territori i Kosovës disa vite do të jetë nën pushtetin e plotë osman. Në vitin 1443, mbreti i Polonisë Vlladisllavi, i cili këso kohe e merr edhe titullin e mbretit të Hungarisë, përgatitë një ekspeditë ushtarake shumëkombëshe kundër turqve me synim që t'i dëbojë turqit nga Evropa. Në ushtrinë e koalicionit përveç polakëve dhe hungarezeve, merrnin pjesë edhe ushtarët gjermanë, boshnjakë, kroatë dhe ushtarë të Gjergj Brankoviqit.²³ Kështu nën komandën e mbretit Vlladisllav dhe Janosh Huniadit, forcat aleate hynë në Serbi, korrën fitore afër Nishit ndaj ushtrisë osmane (vjeshtë 1443) duke depërtuar deri në Sofje të Bullgarisë. Gjatë përparimit të forcave osmane, këto forca kishin pushtuar edhe një pjesë të territorit të Kosovës deri në Novobërdë, duke i larguar osmanët.

Përafërsisht dy vjet më vonë Novobërda përsëri u morë nga Brankoviqi. Kjo erdhi si rezultat i depërtimeve të suksesshme të ushtrisë hungareze në vitin 1443 në rrugën Nish-Sofje deri në Zlaticë. Nuk dihet se a pati nga ana e popullatës kryengritje apo osmanët u larguan nga rreziku i sukseseve të ushtrisë hungareze në Ballkan, apo despoti Gjergj i ka dërguar ndonjë njësi që ta merr qytetin. Por, pas disfatës së rëndë të ushtrisë hungareze në Varnë më 1444, Novobërda u gjend përballë sulmeve osmane. Daut beu nga Sitnica ndërmori sulme të rënda pushtuese në Novobërdë. Në saje të një marrëveshje me udhëheqësit e Novobërdës, Daut beu u largu nga Novobërda.²⁴ Në pranverë të vitit 1444, Murati II kishte dërguar një emisar te Gjergj Brankoviqi (dihet se për këtë kishte ndërmjetësuar sulltanësja Mara, e bija e Gjergj Brankoviqit) për ta informuar atë se, në qoftë se tërhiqet nga ekspedita ushtarake (hungareze), atij do t'i kthente pushtetin në territoret që i

²⁰ М. Динћ, *Са исторњу рударству средновековној Србији и Бони*, II, Београд 1962, 59.

²¹ Ibid., 60.

²² Malcolm, *Kosova*, 90.

²³ Ibid., 91.

²⁴ Јовановић, “Ново Брдо средњовековни град”, 61.

kishte pasur. Thuhet se Gjergji u pajtua menjëherë, kështu që periudha fillestare e sundimit të drejtpërdrejtë të Turqisë mbi Serbinë 1439 - 1444 mori fund. Kështu Gjergj Brankoviçi prapë u bë sundimtar i saj nën vasalitetin osman.²⁵ Meqë Gjergj Brankoviçi u bë vasal i osmanëve, tani ai, nuk lejoi ushtrinë hungareze nën komandën e J. Huniadit të kalonte nëpër territoret e tij dhe Huniadit, iu deshtë të kalonte Danubin nëpër Bullgari për të marshuar për në Varnë. Në Varnë në nëntorin e vitit 1444 ushtria e Huniadit shpartallohet tërësisht nga forcat turke, ndërsa Huniadi arriti të shpëtonte, kurse mbreti polako-hungarez u vra.²⁶ Këtej mund të themi se në bazë të të dhënave, sunduesit serbë sundonin në një pjesë të territorit të Kosovës, me përqendrim të tyre konstant në qytetin e Novobërdës. Por, edhe ky sundim ishte marrë në raporte vasaliteti me turqit dhe se nuk ndodhi asnjë luftë siç pretendohet nga historiografia serbe kundër pushtimeve osmane gjatë tërë kësaj kohe, për ta rimarrë Kosovën. Luftërat e sundimtarëve serbë të theksuara kishin karakter të brendshëm, ndërmjet sunduesve të Rashës, të cilët luftuan ndërmjet tyre për pushtetin ekonomik dhe territorial. Nga ky vështrim del se mbretërimi i Stefan Llazareviçit s'ka qenë gjë tjetër veçse një vorbull ekspeditash ushtarake, betejash dhe rrethimesh – pa ndonjë pushtet të qëndrueshëm në trevat e Kosovës gjatë kësaj periudhe kohore.

Edhe në kohën kur kemi të instaluar sundim serb në Kosovë, në këtë kohë është sundim i dyfishtë, apo mund të themi se ishin transmetues të pushteti osman, pasi që në tërësi sundimtarët serbë ishin në raporte vasaliteti, që do të thotë sa ata në këtë kohë nuk kishin mundësi që të pavarur ta sundonin Kosovën. Aq më tepër ata ishin edhe të shtyrë të përqendronin ato forca që kishin në territorin e Kosovës, pasi që viset veriore të Serbisë bashkë me qytetin si Nishin që ishte në afërsi të tyre dhe qyteti i Beogradit mbahej nën sundimin hungarez. Krejt në fund në periudhën 1389 - 1444 edhe territoret e despotatit serb, ashtu edhe territori i Kosovës, ishte nën ndikimin e rrethanave politike të asaj kohe, që në tërësi manifestohen me pushtime të shumta, nga ana e osmanëve nga jugu, dhe nga veriu nga ana e hungarezëve. Despotati serb në këtë kohë në krahasim me ta ishte shumë i dobët, dhe pa fuqi të madhe që të ndikonte në rrjedhat e kohës. Mund të thuhet se despotati serb i përballoi kohës së nënshtrimit të plotë nga osmanët deri në vitin 1455, vetëm në sja të një largësie të dukshme gjeografike, që në

²⁵ J. Drançolli, *Arbërit ndërmjet Perëndimit dhe Lindjes gjatë mesjetës*, Zagreb: Misioni katolik Shqiptar në Kroaci 2008, 379-384.

²⁶ Ibid.

krahasim me viset arbërore, të cilat u gjendën përballë sulmeve dhe qëllimeve osmane në atë kohë.

Pushtimi përfundimtar i Kosovës nga Perandoria Osmane

Me pushtimin e Kostandinopojës më 1453, nga ana e sulltan Mehmetit II (i njohur në historinë osmane si Mehmet Fatihu, Mehmet Pushtuesi), ndryshoi edhe qasja e politikës së jashtme të Perandorisë Osmane. Perandoria osmane, tani nuk zbatoi qasjen e tërthortë të sundimit përmes raporteve të vasalitetit të vendeve që i pushtonte, por kërkonte qasje të drejtpërdrejta të pushtimit dhe administrimit. Në vitin 1445 u bë ripërtëritja e despotatit serb, që shtrihej edhe në territorin e Kosovës. Por, edhe në këtë kohë ekzistonte pushteti i autoriteteve osmane në qendrat e Kosovës, krahas atij serb. Sundimi i dyfishtë në Kosovë, ka përfunduar në vitin 1455, kur sulltan Mehmeti II (1451 - 1481), pasi që kishte pushtuar Kostandinopojën (1453), vendosi që në mënyrë definitive të pushtonte edhe Kosovën. Novobërda ishte shpeshherë kryeqytet i sundimtarëve vendas. Aty sundimtarët kishin pallatet e tyre. Udhëheqësit më të lartë të Novobërdës mbanin titullin vojvodë. Në cilësi të vojvodës së Novobërdës ishte, më 1434, Hrënko-ja. E në vitin 1454, vojvodë i Novobërdës ishte Llesh Spani.²⁷

Më 1454, Mehmeti II dërgoi forca të mëdha ushtarake kundër Gjergj Brankoviqit. Aty kah fundi i vitit osmanët arritën të pushtonin pjesën më të madhe të Serbisë Jugore dhe Serbisë së Mesme. Në këtë situatë të rëndë lufte në rrethinën e Novobërdës kundër forcave ushtarake osmane, popullata vendase përpigjej që në çdo mënyrë të kërkonte zgjidhje në ruajtjen e pasurive të tyre. Kështu udhëheqësi dhe mbrojtësi i Novobërdës, arbërori Llesh Spani më 27 dhjetor 1454 dërgoi në bankën e Raguzë depozitën prej 390 dukatë (me obligim që pas 20 vitesh ai do t'i tërheq këto para).²⁸ Familja Spani ishte familje e njohur arbërore e mesjetës. Pjetër Spani krahas familjeve tjera të Muzakajve dhe Dukagjinasve, përfaqësonte territorin e Arbërisë mesjetare në Kuvendin mbarë arbëror në Lezhë nën udhëheqjen e Skënderbeut 1444. Pjetër Spani me të bijtë, Lleshin, Bozhidarin, Uroshin dhe Mirkon, zotërues në luginën e Kirit pranë Drivastos (Drishtit). Spanët mbanin lidhje të ngushta me Kosovën, dhe Llesh Spani për një kohë administroi

²⁷ S. Rizaj, "Novobërda gjatë shekujve XV dhe XVI", *Vjetari XX*, (Prishtinë 1985), 115.

²⁸ Динћ, *Са историју рударству*, 64.

qytetin e Novobërdës.²⁹ Sigurisht, si rezultat i krizës së rendë të shfaqur nga sulmet osmane, shumë qytetarë të Novobërdës, tregtarë, zanatlinj dhe ipeshkëv katolikë lëshuan qytetin dhe kërkuan strehim në vende të tjera, ku një pjesë e qytetarëve është vendosur në Raguzë.

Sulmi i fuqishëm osmanë për ta pushtuar qytetin e Novobërdës erdhi në pranverën e vitit 1455, ku sulltan Mehmeti II grumbulloi në Edrene ushtrinë e Rumelisë dhe të Anadollit, dhe u drejtua për në Rumeli në Kratovë ku u prit nga bejlerbeu i saj, Isak Begu. Ai kërkoi nga udhëheqësi i Novobërdës që ta dorëzonte qytetin pa luftë. Sulmet e mëdha vazhdojnë dhe me ardhjen e sulltan Mehmetit II me forca ushtarake në Novobërdë, që sipas Kritobulit, osmanët kishin sjellë me vete edhe shumë këshilltarë profesionistë për ta realizuar me suksese rrethimin e Novobërdës. Ushtria osmane numëronte më se 50 000 ushtarë (kalorës dhe këmbësor), sipas Kritobulit.³⁰ Nuk dihet saktësisht se sa zgjati rrethimi. Sipas Kritobulit, qyteti u pushtua pas 40 ditësh të luftës, dhe sipas Ashik Pashazades, pushtimi i Novobërdës erdhi në ditën e 17 të arritjes së sulltan Mehmetit II në Novobërdë.³¹ Sidoqoftë, rrethimi zgjati disa ditë, ndoshta afërsisht 40 ditë.³²

Më në fund, më 1 qershor 1455, u bë një marrëveshje për dorëzim. Në këtë kohë ndodhej edhe vetë Mehmeti II në Novobërdë, dhe në saje të marrëveshjes, ai u premtoi banorëve se do t'u lejonte që t'i ruanin pasuritë e tyre, dhe se gratë dhe fëmijët nuk do të shndërroheshin në robër.³³ Mirëpo, sulltan Mehmeti II, nuk mbajti premtimin e dhënë. Sipas dëshmimeve, të një dëshmitari qytetar i Novobërdës, posa u dorëzua qyteti, turqit u sollën në mënyrë të vrazhdë. Sipas tij, 74 gra u rrëmbyen nga turqit, ndërsa 320 fëmijë u morën për t'u bërë jeniçerë në Anadoll. Despotati i Serbisë zgjati edhe katër vite. Më 1456 një rrethim i madh osman i Beogradit dështoi, në saje të një mbrojtje jashtëzakonisht të fuqishme të kështjellës nga Huniadi. Mirëpo, ai vdiq pak më pas nga murtaja. Nga fundi i viti 1455 vdiq edhe Gjergj Brankoviçi. Bijtë e tij u grindën për trashëgiminë e tyre. Kështu u krijua situatë e favorshme për osmanët dhe me shumë lehtësi pushtuan edhe ato pak vende që i takonin dikur despotatit të Serbisë. Qyteti i Beogradit do të mbetet në duar të hungarezëve edhe për 60 vite të tjera, kurse

²⁹ O. J Schmit, *Skënderbeu*, Tiranë 2008, 76.

³⁰ Јовановић, “Ново Брдо средњовековни град”, 61.

³¹ Динћ, *Са историју рударству*, 65.

³² Јовановић, “Ново Брдо средњовековни град”, 63.

³³ Malcolm, *Kosova*, 95.

Smedereva, fortesa e fundit në veri në duart e serbëve, iu dorëzua Mehmetit II pa luftë më 1459. Kjo ishte shuarja definitive e shtetit mesjetar serb.³⁴

Sipas historianëve bizantinë, Kritobulit, sulltan Mehmeti II bëri sulmin për ta pushtuar Kosovën, në vitin 1455, për shkak se despoti serb Gergj Brankoviçi nuk i paguante me rregull haraçin vjetor, si dhe për shkak se mbante lidhje të fshehta me Hungarinë. Ndërkaq, sipas, Dukës, sulltani bëri këtë sulm për arsye se dëshironte të bënte zvogëlimin e shtetit serb (despotatit serb), në mënyrë që mbretit serb t'i mbetej një territor sa ishte ai i të atit të Gjergjit, Vuk Brankoviçit.³⁵ Sipas kronistit bizantin Dukës, Novobërda është pushtuar më 1 qershor 1455 në ditën e pestë të sulmit pushtues osman. Në të osmanët kanë gjetur një sasi të madhe të arit. Pastaj osmanët kanë vazhduar me pushtimin e kështjellës së Trepçës (Tirebce). Kështjella rezistoi një ditë. Nga kështjella kanë marruar sasi të mëdha ari. Kështu osmanët pushtuan një pjesë të territorit të Kosovës (pa Rrafshin e Dukagjinit) që njëhej edhe si Vilajeti i Vëlkut. Ky pushtim ka ndodhur më 1455.³⁶

Sipas njoftimeve të historianëve osmanë si të Neshriut dhe Ibën Kemalit dhe studimeve të arritura, osmanët për pushtimin e Novobërdës ishin nisur nga Shkupi, duke kaluar nëpër Malin e Zi të Shkupit. Faktet që sjellin kronistët osmanë është se qyteti i Novobërdës është pushtuar pas ditës së pestë të rezistencës, apo edhe të shtatë të rezistencës, pas një bombardimi të madh. Nga kjo shihet se turqit, gjatë pushtimit të shumicës së qendrave të Kosovës në vitin 1455, kanë përdorur edhe armët e zjarrit, në mesin e të cilave vend kryesor kanë zënë topat.³⁷ Pushtimin e Novobërdës nga ana e osmanëve e përshkruan edhe Konstantin Mihaloviçi, nga Ostrovica.³⁸ Të dhënat që i ofron Ibni Kemali mbi pushtimin e Novobërdës, mësojmë se kjo qendër xehtare ka rënë në duart e osmanëve pas një rezistence e cila ka zgjatur pesë ditë, gjegjësisht fortifikata (kështjella) është dorëzuar në ditën e pestë të rezistencës. Kronisti tjetër osman Ashik Pasha Zadeja, bën të njohur se pushtimi i Novobërdës ka ndodhur pas shtatë dite rezistence.

³⁴ Ibid.

³⁵ Tërnav, *Diskursi shkurtër nga toponimia*, 76.

³⁶ Ibid., 81.

³⁷ Ibid., 84.

³⁸ Ky ishte bashkëkohësi i ngjarjeve dhe kishte përshkruar pushtimin e Novobërdës. Ai shkruan “*Edhe unë (Konstantin Mihaloviçi) që po shkruaj këtë, kam qenë në atë vend dhe bashkë me vëllezërit e mi kam qenë i marruar si jeniçerë në mesin e atyre djelmohave*”, Ibid., 83.

Kronisti bizantin, Kritobuli, pohon se osmanët e kanë pushtuar Novobërdën pas një bombardimi mjaft të madh, i cili ka zgjatë katërdhjetë ditë.³⁹ Sulltan Mehmeti II, pas pushtimit të Novobërdës, më 1 qershor të viti 1455, vazhdoi të pushtonte pjesën e Kosovës. “*Gjatë disa ditëve osmanët, pushtuan pjesën jugperëndimore, Lipjanin në Kosovë, Prizrenin e vjetër më 21 qershor, Bihorin në luginën e Limës*”.⁴⁰ Megjithatë, kur dhe si ishte pushtuar Kosova nga ana e osmanëve, paraqet një problem, për shkak të kundërshtive të dhënave të burimeve osmane. Kështu, nga të dhënat e Ibni Kemalit dhe të Neshrisë mësojmë se sulltan Mehmeti II më parë ka pushtuar Novobërdën (1 qershor), mandej Trepçën, Zapllaninën, Plavën, Bërvenikun etj. Pas kësaj (sipas Neshriut dhe Ibin Kemalit) sulltani nuk kishte qëndruar më gjatë në Kosovë, pasi më vonë ishte kthyer nëpër Selanik në Jedrene. Prandaj, nëse është e saktë data e rënies së Prizrenit nën sundimin turk (21 qershor) ekziston mundësia që sulltan Mehmeti II të mos ketë marrë pjesë në atë fushatë pushtuese kundër Prizrenit. Duhet cekur se kronistët turq Neshriu dhe Ibni Kemali nuk përmendin fare pushtimin e Prizrenit, të xeheroreve dhe të vendbanimeve xehetarë. Më parë ka pushtuar Novobërdën, Trepçën, Zapllaninën, Plavën, Bërvenikun etj., ndërsa më vonë vendet tjera, ndonëse nuk e përmend pushtimin e Bellasicës.⁴¹

Rënia e Novobërdës në vitin 1455 shënon edhe fundin e kohës së famës së këtij qyteti. Në vitin 1456 u shfaq një murtajë, dhe në vitin 1459 ndodhi tërmeti i fuqishëm (apo ka mendime edhe për eksplozim të gazit të xeherores), për të mbaruar me ekzilin e popullatës. Nga ky qytet, morën rrugën e mërgimit një numër i madh novobërdasë, si në: Raguzë, Venedik, Veronë, Kotorr etj.⁴² Nga Novobërda, pos arit dhe argjendit nxirrej plumbi, zingu dhe hekuri. Nga xeheroret e Novobërdës nxirrej, përveç argjendit të bardhë (argento bianco) dhe argjendi i verdhë, me përzierje me ari i quajtur “*argjendi galam*” (argento de glama), i cili ishte shumë i kërkuar në Evropë.⁴³ Aty ku ishin xeheroret e metaleve të çmueshme gjendeshin edhe punishtet ku preheshin monedhat (zeccha). Këto monedha farkoheshin me anë të kallapëve të hekurit. Kjo prerje e monedhave kryhej nën administrimin dhe mbikëqyrjen e vojvodës së vendit dhe të doganierëve latinë-katolikë

³⁹ Ibid., 83.

⁴⁰ Ibid., 84.

⁴¹ Ibid., 85.

⁴² R. Panxha, *Novobërda gjatë shekullit XIV - XV*, (punim në dorëshkrim për Master), Prishtinë, 2010, 95.

⁴³ К. Костић, *Наши нови градови на југу*, Београд: СКЗ, 1922, 175.

(gabelloti). Prerja bëhej nga ana e artarëve (aurificës, ital, orresi), dubrovnikasë, kotorrasë dhe të novobërdasëve. Monedha e prerë në Novobërdë në shekullin XIV mbante këtë mbishkrimin “*Nouomonte monetar argentea*”.⁴⁴

Sipas shënimeve të regjistrave osmanë të vitit 1488 në qytetin e Novobërdës dhe rrethinë pas rënies së qytetit nën sundimin osman, numri i popullatës ishte afërsisht 40 000 banorë. Vetë qyteti në hapësirën e fortifikatës së qytetit të Novobërdës kishte më se 5 000 banorë, dhe popullata e saj përreth në varosh ishte afërsisht prej 35 000 banorë.⁴⁵ Filloi periudha e rënies shkallë-shkallë të këtij metropoli të kohës. Në institucionet e qytetit osmanët larguan ish- administratorët e mëparshëm qeverisës të qyteti, duke i zëvendësuar më autoritete të tjera të zgjedhur nga osmanët. Administratori kryesor ishte Subashi, dhe i pari që u zgjodh ishte Kasum Beu.⁴⁶ Me kështjellën merrej dizdari, kurse kontestet gjyqësore i trajtonte kadiu.⁴⁷ Nga shtjellimi i gjertanishëm shihet se në vitin 1455, ushtria turke e udhëhequr nga sulltan Mehmeti II, sulmoi dhe pushtoi territorin lindor të Kosovës me qytetet: Novobërdën dhe Trepçën. Është më se e besueshme se në këtë kohë kur pushtohen këto dy qendra, është pushtuar edhe Prishtina, Janjeva, Vuçitërna dhe Lipjani. Ndërkaq, Rrafshi i Dukagjinit në këtë kohë të pushtimit të pjesës lindore të Kosovës më 1455, nuk pushtohet nga turqit. Asnjë burim me të cilat disponojmë nuk dëshmon se Peja është pushtuar në vitin 1455, kur është pushtuar Novobërda, Prishtina dhe Trepça. As në defterin e viti 1451 - 1452, që përmendë pushtimin e rrethinës së Gjakovës, nuk përmendë Prizreni.⁴⁸ Dukagjinasi me synim që të ruanin dhe të forconin pozitat e tyre më 1452 hynë në marrëveshje vasaliteti me osmanët. Dukagjinasi në këtë kohë kontrollonin rrugët tregtare që sillnin të ardhura të mëdha nga qarkullimi i mallrave ndërmjet rajoneve bregdetare dhe fushave verilindore (të Rrafshit të Dukagjinit e të Fushë-Dardanisë), që ishin vazhdimisht nën kontrollin e tyre, derisa më 1455 filloi ripushtimi i rajoneve verilindore e veriore të viseve shqiptare nga osmanët.

⁴⁴ К. Лиречек, Зборник К. Лиречека I, Београд: САНУ 1959, 260-261.

⁴⁵ Rizaj, *Kosova gjatë shekujve*, 222. Skënder Rizaj konkludon se pas vendosjes së sundimit osman menjëherë nuk ka ra numri i banorëve në Novobërdë. Por, është zvogëluar në një masë, ngase një numër i konsiderueshëm janë larguar nga Novobërda.

⁴⁶ Јовановић, “Ново Брдо средњовековни град”, 63.

⁴⁷ Panxha, *Novobërda gjatë shekullit XIV-XV*, 16.

⁴⁸ Tërnava, *Diskursi shkurtër nga toponimia*, 86.

Skënderbeu me rezistencën e famshme në mbrojtje të Krujës në vitin 1450 kundër osmanëve, arriti të ketë suksese të mëdha ndaj tendencave separatiste të disa udhëheqësve të shquar shqiptarë, si me Arianitin etj. Më e vështirë qe rruga e përfshirjes së zotërimeve të Dukagjinasve në shtetin e Skënderbeut. Deri më 1455, ku sulltan Mehmeti II filloi veprimet intensive për pushtimin e Fushë-Dardanisë e të Rrafshit të Dukagjinit, zotërimet e Dukagjinasve nuk i kishin pësuar edhe aq pasojat shkatërrimtare të sulmeve osmane, sepse ende kufizoheshin me viset e pushtuara dhe lidheshin me to me rrugët tregtare që sillnin të ardhura të rëndësishme doganore. Prandaj, Dukagjinasit veçanërisht gjatë viteve 1450 - 1455, ndoqën një politikë deri diku të ndarë nga Besëlidhja e Lezhës, dhe shtetit të Skënderbeut, duke u ofruar me osmanët për shkak të interesave ekonomike e tregtare. Skënderbeu përdori mjete të ndryshme që t'i largonte ata nga osmanët, duke kërkuar edhe ndërmjetës të shteteve të huaja, si të Papatit etj. Në vitin 1452 me angazhimin e Papa Piut II, Skënderbeu nënshkroi një akt bashkëpunimi me Pal e Nikollë Dukagjinin.⁴⁹

Sulltan Mehmeti II duke lënë Pejën të pa pushtuar u nisë kah Serbia dhe pushtoi territorin e Kopaonikut, kurse më vonë edhe Smederevën (1459). Për këtë arsye ekziston mundësia që në atë kohë Peja t'i ketë takuar domenit të Dukagjinasve, por nën vasalitetin osman.⁵⁰ Nga këto fakte dhe rrethana Rrafshi i Dukagjinit nuk ishte pushtuar në këtë kohë nga osmanët. Turqit kanë lejuar që Peja të mbetet nën pushtetin e Dukagjinasve, të cilët ishin vasal të turqve. Edhe qyteti i Prizreni ishte pushtuar gjatë vitit 1459, ndërsa Gjakova dhe 80 fshatra të rrethinës së gjerë dhe të ngushtë të saj, ishin të pushtuara dhe të regjistruara gjatë viteve 1451 - 1452. Historiani Hazimi Shabanovi, pushtimin turk të Pejës e kërkon në distancën kohore në mes të viteve 1456 - 1467, kurse Skënder Rizaj, në vitin 1462 - 1463. Konstatimi i S. Rizës konsiderohet në historiografi si mendim i qëndrueshëm.⁵¹ Me pushtimin prej turqve të Fushë-Dardanisë dhe të një pjese të Rrafshit të Dukagjinit gjatë viteve 1455 - 1462 edhe zotërimet e Dukagjinasve u dëmtuan rëndë dhe iu ekspozuan tërësisht të njëjtit rrezik. Në këto kushte Dukagjinasve i ndërpreu lidhjet me osmanët dhe në fund të viteve '50 të shek. XV ata dalin të lidhur plotësisht me pushtetin qendror të Skënderbeut.

⁴⁹ *Historia e Popullit Shqiptar*, 428.

⁵⁰ Tërnavë, *Diskursi shkurtër nga toponimia*, 86.

⁵¹ *Ibid*, 87

Nga kjo që u tha më sipër rezulton se turqit në vitin 1455 kanë pushtuar: Novobërdën, Trepçën, Prishtinën, Janjevën, e me siguri edhe Vuçitërnën dhe Lipjanin. Mbas pushtimit të Novobërdës ishte pushtuar edhe Bellasica dhe Klina. Kurse Prizrenin njëherë e kanë pushtuar në vitin 1455, dhe nëse që organizuar një kryengritje kundër pushtetit turk, pushtimi i tij në mënyrë definitive u bë në vitin 1459. Pushtimi i Pejës dhe të një pjese të Rrafshit të Dukagjinit në Kosovë nga turqit u arrit në vitin 1462. Kështu, treva e Kosovës ra nën sundimin turk dhe nga kjo kohë filloi perioda e pushtetit turk, që zgjati deri në vitin 1912.⁵² Gjatë pushtimit osman, qytetet e Kosovës kanë pësuar relativisht dëme të mëdha. Me rastin e pushtimit turk kanë pësuar dëme të gjitha qendrat e njohura të Kosovës, por dëmet më të mëdha i kanë përfshirë qendrat e mëdha xehetare. Me rastin e atij pushtimi, shkatërrim dhe dobësim të dukshëm kanë përjetuar edhe Trepça dhe Janjeva, kurse nga qendrat e tjera edhe Prizreni, Prishtina dhe Bellasica.

⁵² Ibid.

Bedri MUHADRI

SUMMARY

THE OTTOMAN CONQUEST OF KOSOVA IN THE 15th CENTURY

After the death of King Dusan which resulted with the fall of Raska, the economically advanced cities in Kosova: Novobërda, Trepça, Prishtina, Prizreni, Peja etc., remained partially under the Slavic reign of Stefan Lazar and Gjergj Branković, whereas the western cities remained under the reign of Albanian aristocratic families such as Balshaj and Dukagjini. After the successful campaigns of Ottomans in 1427-1428 and 1441, the territory of Kosova was conquered by the Ottomans. The successful Hungarian and Polish campaigns against the Ottomans in the Battle of Nish in 1443, managed to overthrow the Ottomans from the Balkans. However, after the Battle of Varna in November of 1444, the Ottomans regained reign on the territory of Kosova. Seeing that Gjergj Branković resurfaced as an Ottoman ally during this time, the Ottomans acknowledged him the right to reign over a large part of the Kosovar territory, as a vassal.

After the fall of Constantinople on the 19th of May 1453, Sultan Mehmet II in the spring of 1455 initiated a strong military operation, and managed to ultimately include a large part of the Balkans, including Kosova, under the Ottoman reign. In 1455 the Ottomans conquered: Novobërda, Trepça, Prishtina, Janjeva, Vuçitërna and Lipjan. After the conquest of Novobërda, Bellasica and Klina were conquered as well. Prizren was initially conquered in 1455, but thereafter an insurgency against the Turkish conquest erupted and as a result the Ottomans only managed to ultimately conquer it in 1459. The Turkish conquest of Peja as well as a large part of Dukagjini Plain occurred in 1462. After these events, Kosova fell under the Turkish reign which lasted until 1912.

